

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХ, АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ
ЭТНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ
МҰРАААРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
ӨТКЕНІ, БҮГІНІ МЕН БОАШАҒЫ»**

*атты тақырыпта өтетін тарих ғылымдарының докторы,
профессоры Мадияр Елеуовтың 70 жылдық мерейтойына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция*

МАТЕРИАДАРЫ

Алматы, 6 мамыр, 2016 ж.

I бөлім

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

**«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАЗАХСТАНА:
ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»,**

*приуроченной к 70-летию
профессора кафедры археологии, этнологии и музеологии,
доктора исторических наук Мадияра Елеуова*

Алматы, 6 мая 2016 г.

Часть I

MATERIALS

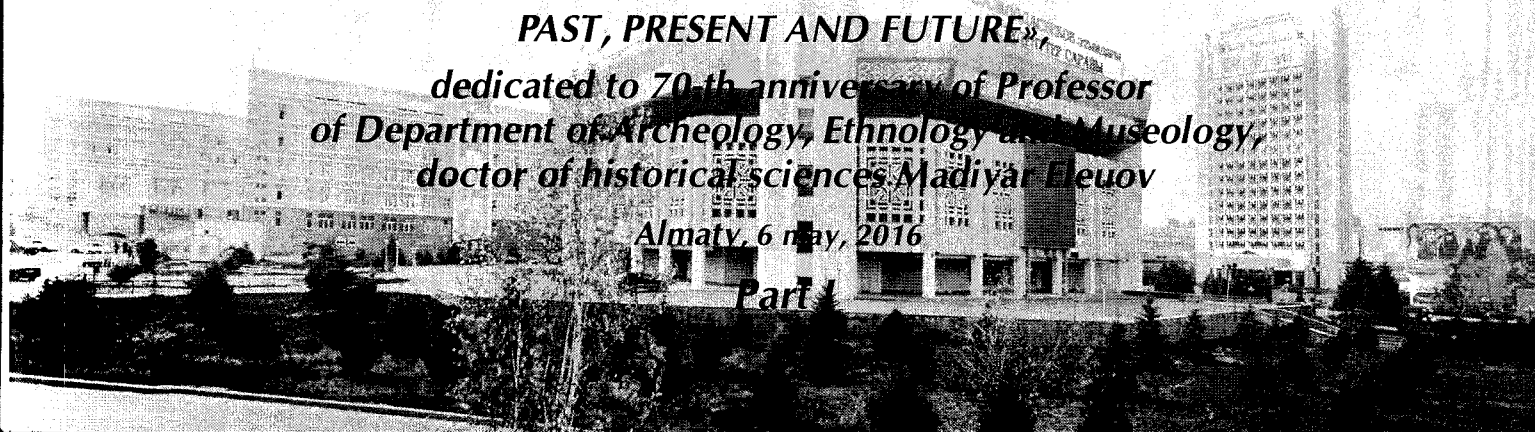
of international scientific and practical conference

**«ACTUAL PROBLEMS of HISTORICAL and
CULTURAL HERITAGE of KAZAKHSTAN:
PAST, PRESENT AND FUTURE»,**

*dedicated to 70-th anniversary of Professor
of Department of Archeology, Ethnology and Museology,
doctor of historical sciences Madiyar Eleuov*

Almaty, 6 May, 2016

Part I

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы
ҚАЗАҚ ҰАТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХ, АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ
ЭТНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ
МҰРАЛАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
ӨТКЕНІ, БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ»**

*атты тақырыпта өтетін тарих ғылымдарының докторы,
профессоры Мадияр Елеуовтың 70 жылдық мерейтойына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция*

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, 6 мамыр, 2016 ж.

I бөлім

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

**«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАЗАХСТАНА:
ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»,**

*приуроченной к 70-летию
профессора кафедры археологии, этнологии и музеологии,
доктора исторических наук Мадияра Елеуова*

Алматы, 6 мая 2016 г.

Часть I

MATERIALS

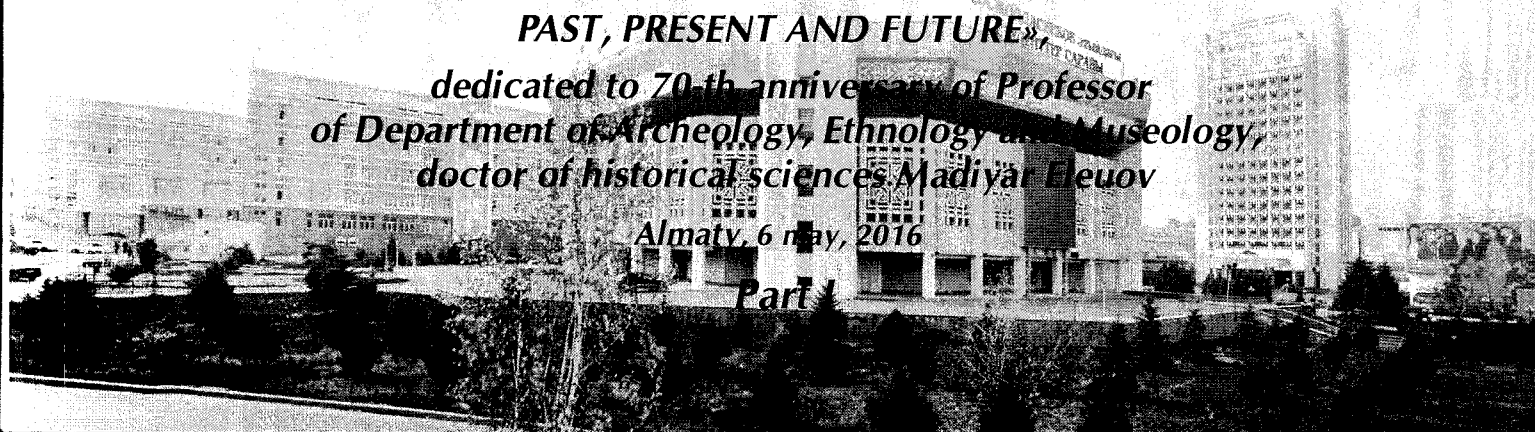
of international scientific and practical conference

**«ACTUAL PROBLEMS of HISTORICAL and
CULTURAL HERITAGE of KAZAKHSTAN:
PAST, PRESENT AND FUTURE»,**

*dedicated to 70-th anniversary of Professor
of Department of Archeology, Ethnology and Museology,
doctor of historical sciences Madiyar Eleuov*

Almaty, 6 May, 2016

Part I

Бесетаев Б.Б. Эволюция развития конского снаряжения раннего железного века в Восточном Казахстане	138
Айтқұл Х.А. ҚР Мемлекеттік орталық музейінің 2012 жылы Бөкебай шоқы алқабында жүргізілген қазба жұмыстарының нәтижелері	141

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ АРХЕОЛОГИЯСЫ / ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВОЙ ПУТЬ И СРЕДНЕВЕКОВАЯ АРХЕОЛОГИЯ КАЗАХСТАНА

Досымбаева А. Тюркские маршруты Тараза на Великом Шелковом пути	149
Мұстапаева Д. Оңтүстік Қазақстандағы ортағасырлық керуен жолдары және киелі орындар	153
Хожаниязов Г.Х., Юсупов О.Ж. –О культурных связях Южного Приаралья с Китаем	156
Серікова Б.Т. Великий Шелковый путь на территории Казахстана.....	157
Сүлейменова Д.Д. «Қазақстанның орта ғасырлық қалалары және Ұлы Жібек жолының тарихы»	160

ОРТАҒАСЫР АРХЕОЛОГИЯСЫ / СРЕДНЕВЕКОВАЯ АРХЕОЛОГИЯ

Байпаков К.М. Городище кКйрыктобе - город Кедер.....	165
Жумагулов К.Т. Из истории гуннов и аваров рубежа	173
Елеуов М, Арынов Қ, Есенов С. Ортағасырлық Үтіртөбе қаласында 2015 жылы жүргізілген зерттеулер.....	175
Төлеубаев Ә.Т., Талеев Д.Ә., Жұматаев, Шағырбаев М.С. Жоңғар қақпасында орналасқан кесенелер	181
Abdullaev M. Khiva "Ichan kala" state culture preserve – the mirror of ethno-cultural Relations	190
Тұяқбаев М.Қ. Ескі Түркістан пантеоны	191
Артықбаев Ж.О. Бытығай -ортағасырлық мегаполис	198
Абдуалы А, Ташқараева Ә. Хантау Ххан тауы) – Қазақ хандығының алғашқы мекені	202
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шағырбаев М.С. Жоңғар қақпасындағы ортағасырлық қалалардың керамикасының зерттелу тарихы	204
Альжанова Э. Е. Развитие гончарного производства в Туркестанском регионе в конце XIX века	209
Абу А. Қрмақшы ауданындағы күмбезді көне жерлеу құрылысының тарихынан.....	213
Кошанов Б.А., Аметов Т.А. Развитие археологической науки Каракалпакстана на современном этапе	217
Дашковский П.К. Исследование курганов скифского времени на могильниках чинета-II и Инской дол в Западном Алтае.....	221
Кдырнизов О.Ш. Средневековый Хорезм в системе торговых отношений Востока и Запада	225
Туребеков М. Раскопки Северо-Западного угла шахристана городища Богрохан	227
Ушницкий В.В. Кимаки: Йемеки или Уран-каи? (дискуссия о происхождении)	229
Кожа М. Новые материалы по истории Ислама Отрара.....	232
Садуллаев Б.П., Каримов Я.А., Рахимов Ш.Б. Перспективы археологических исследований на городище Кят (левобережный) и развитие потенциала исторического туризма	240
Сайпов С.Т. Неполливной архитектурный декор средневекового Хорезма.....	242
Нуржанов А.А. Новые коллекции керамики городища Кулан.....	245
Тәжекеев Ә.Ә., Дәрменов Р.Т., Білалов С.Ө., Әмірғалина Г.Ә., Шарапова Қ.Ә., Сұлтанжанов Ж.Қ. Оңтүстік-Шығыс Арал маңының қала мәдениеті: Жетіасар ескерткіштеріндегі жаңа зерттеулер.....	250
Касенов М.С. Теректі құмшағыл қабірі.....	255
Көшекбаев Ә. Сырдарияның томенгі ағысындағы ежелгі қалалардың тәуелсіздікке дейінгі зерттелуі тарихынан.....	260
Сдыков М.Н. Средневековые города бассейна реки Урал.....	263
Ахмет С.З., Қалдыбек С.Т., Құлымбетов О.Б., М.Н. Зияев Отырар мұраларына құрмет бүгіннен бастау керек.....	270
Кольченко В.А. К интерпретации раскопок на городище Ак-бешим в 1939-1940 гг.	273
Молдабек Е. Ортағасырлық Ақтөбе қаласының стратиграфиясы	281
Жолдасбаев С.Ж., Қожа М.Б., Жетібаев К.М., Мургабаев С.С., Бахтыбаев М.М., Арынов Қ.С., Сығанақ қаласында 2015 жылы жүргізілген археологиялық зерттеу жұмыстары	282
Малдыбекова Л. Основные направления археологических исследований В.А.Каллаура.....	286
Байсариева Г. Далалық жағдайда антропологиялық материалмен жұмыс жасау	289
Renato S., J.-M. Deom. Medieval monuments of the talas valley in Kyrgyzstan.....	290
Танатаров Н.А. Ресей империясының отарлау кезеңіндегі Түркістан қаласы	298
Егеубаева Ә.М. Хан орданың зерттелуі және қазба кезінде табылған жәдігерлер жайлы.....	300
Кәрім А.Ә. Сауран қаласы тарихи деректерде	304
Таубек А.Т. Көне отырар қаласының зерттелуі мен қорғау тарихы	307
Абдраманов Е., Сералиев А. Ғалым Сержан Ақыжанов.....	310
Авторлар туралы мәлімет	312

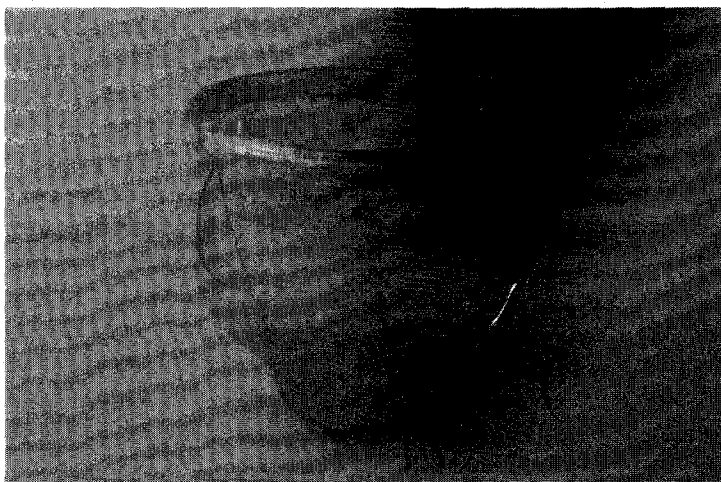

Рис. 9. Стекланный сосуд

К.Т. Жумагулов

ИЗ ИСТОРИИ ГУННОВ И АВАРОВ РУБЕЖА АНТИЧНОСТИ И СРЕДНИХ ВЕКОВ

Уважаемые коллеги!

Мой доклад посвящен экскурсу истории гуннов и аваров периода Великого переселения народов Азии и Европе.

Ввиду ограниченного регламента я бы хотел здесь в большей степени остановиться на тех источниках и материалах, которые имеют прямое отношение к истории Гуннской империи и Тюркского каганата рубежа античности и средних веков.

В Ватикане, в книгохранилищах и фондах Ватиканской Апостольской библиотеки (Biblioteca Apostolica Vaticana), занимающей первое место в Европе по древности и богатству манускриптов (рукописей) и библиографических редкостей, мною проделана значительная научно-поисковая работа. Так, выявлены новые источниковые материалы по истории тюркского мира - Гуннской империи, Аварского и Тюркского каганатов, а также государственных и племенных образований на территории Казахстана в эпоху средних веков. Большая часть этих источников представлена преимущественно на латинском языке.

Редкими источниками являются папская переписка, хроники, рассказы и записки путешественников, миссионеров и другие нарративные свидетельства, содержащие ценные сведения по истории гуннов, Тюркских каганатов, Дешт-и-Кипчака, Алтын Орды, интеграции Востока и запада на Великом Шелковом пути.

Все эти материалы я выявил в собрании манускриптов в зале рукописей Vaticani Latini (Латинское собрание). Например, касательно тюрков-гуннов и их взаимоотношений с Римской империей есть сведения в письмах папы Римского Льва I Великого (440-461). Он призывал Восточно-Римскую империю (Византию) к совместной борьбе против гуннов в противостоянии за гегемонию в Европе. Так например, в письме от 23 апреля 451 года понтифик писал: "nam inter principes christianos spiritu dei confirmante concordiam gemina per totum mundum fiducia roboratur, quia profectus unitatis et fidei utrorumque armorum potentiam insuperabilem Facit, ut propitiato per unam confessionem quo simul et haeretica falsitae et barbara destruaturs hostilitas..." [1].

Далее в 452 г. после того как вся Северная Италия была взята гуннами, их путь в Рим был преодолен. Все более очевидным становилось, что Западно-Римская империя не может остановить натиск гуннов, и Атиллы был близок к мировому господству. Держава гуннов, состоявшая из 4-х частей, на северных рубежах простиралась от королевства гуннов до Германии (Skythica et Germanica terra). Армия Римской империи не в состоянии была противостоять натиску гуннов, она была парализована их успехами. И тут Римская империя - сверхдержава тогдашнего мира, прибегает к приему: делегировать посольство к правителю гуннов Атилле. Посольство возглавил сам папа Лев I: "...et tot nobilium provinciarum lattissima eversione credita est saevitia et cupiditas hostilis explenda,

nihilque inter omnia consilia principis ac senatus populique Romani salubrius visum est, quam ut per legem pax truculentissimi regis expeteretur. Suscepit hoc negotium cum viro consulari Avieno et viro praefecto Trygetio beatissimus papa Leo auxilio dei fretus, quem sciret numquam piorum laboribus defuisse nec secutum est quam praesumpserat fides, nam tota legatione dignanter accepta ita summi sacerdotis praesentibus rex gavisus est, ut bello abstinere praeciperet et ultra Danuvium promissa pace discederet" [2].

И то, что властитель огромной Гуннской державы, данниками которой к середине V в. были Римские империи, остановился перед капитулирующим городом Римом, внимая просьбам посольства во главе с папой, - говорит о мудрости Атилы. Он остановил буйство своего войска, отказываясь существовать от бессмысленных разрушений и жертв...

Атилла, выгодно отличался от своих современников - воителей, предпринимавших походы на Рим. Он проявил уважение к христианской религии и римскому папе. Поэтому не случайно и сейчас в главном христианском храме мира - соборе Святого Петра в Риме можно увидеть изображение великого правителя Гуннской империи. Это барельеф XVII века, выполненный скульптором Алессандро Альгарди. На нем изображена историческая встреча Льва I с Атилой в 452 г. Этот сюжет запечатлен Рафаэлем в станце Элиодор.

Таким образом, в главном христианском храме - соборе Св. Петра в Риме есть две уникальные своей сути вещи, символизирующие бессмертие Атилы, вот уже в течении ряда столетий.

В связи с этим хочу особо подчеркнуть, что мною обнаружено очень важное по счету теперь уже третье изображение Атилы в музеях Ватикана, которое не встречается до сих пор ни в одном издании, посвященном истории Гуннской империи и Рима. Речь идет об одной из галерей, входящих в состав музеев Ватикана. Эта галерея расписана 40 картами, на которых изображены бывшие владения Католической церкви. И особый интерес представляют здесь росписи на потолке галереи фрески, являющиеся картинами с историческими сюжетами.

Ближе к центру зала галереи среди множества рисунков я обнаружил картину, изображающую указанную встречу 452 г. правителя гуннов Атилы с папой Львом I.

Эту фреску довольно сложно увидеть среди множества других красочных картин на потолке галереи. Однако мне повезло обнаружить ее при детальном изучении исторических изображений галереи.

В отличие от приводимой в ряде изданий общеизвестной фрески Рафаэля в Станце Элиодора (Stanza di Eliodoro), «Встреча Льва Великого с Атилой», - на этой фреске Атилла предстает перед нами сидящим на белом коне с золотой королевской короной на голове. Во всем его облике проглядывается победитель, покоривший Северную Италию [3].

Как историк-медиевист я не могу не сказать здесь и о том, что именно после этой исторической встречи на Амбуйском поле Атилы и Льва I начинается подъем авторитета самой церкви и папства. Папа Лев I был прозван Львом Великим (Leo Magnus), поскольку он смог уговорить Атиллу не идти на Рим и остановить его в тот грозный для Империи час.

После Гуннской империи на Западе на историческую арену приходит Аварский каганат VI-VIII вв. Авары - это центрально-азиатские племена тюрского происхождения. В латинских источниках Ватикана они называются Avari, Avares.

Материалы письменных источников и археологии подтверждают историческую преемственность Аварского каганата и Гуннской державы, его многоплеменность, развитие международных связей от Востока (Алтай, области Центральной Азии, Иран) - до Запада (Византийская империя, союзы германских племенных образований и королевств).

Читая латинские тексты манускриптов я все более убеждаюсь, что после гуннов авары в VI в. продолжили ход Великого переселения народов на Западе [4].

В библиотеке Ватикана особое внимание я уделю сведениям европейских путешественников на Восток - Центральную Азию и земли восточнее от нее, т.е. Монголию и Китай. Это особый тип исторических источников, проливающий яркий свет на историю международных отношений, а также хозяйство и быт, социально-политические отношения, религию и нравы.

Всего я указываю на наличие 126 имен (установленных мною), совершавших путешествия на Восточную и Центральную Азию, начиная с середины XIII и до середины XV века. Многие из них почти неизвестны. Исключение составляет, возможно узкий круг отдельных специалистов Западной Европы.

Например, можно привести здесь следующих: Balduin von Hennegau, Odorico da Pordenone, Isachus Venerio (Venier), Jacobus von Florenz, Paschalis Hispanus de Victoria, Gottifredo Morosini, Giovanni Querini и целый ряд других путешественников и миссионеров.

Итальянские путешественники, например, отмечали те пути, по которым можно пересекать земли Центральной Азии и каганат кипчаков (Khanat Kiptschak). В данном случае определение «каганат» совпадает со словом «государство». Тюркский термин «каганат» по своему содержанию совершенно идентичен термину «государство». В материалах Ватиканской библиотеки есть немало сведений об Алтын Орде, государстве Чагатаидов, о правлении тех или иных ханов и т.д.

Особую ценность для истории Казахстана, тюркского мира и Центральной Азии представляет переписка римских пап и ханов Золотой Орды. Сейчас я продолжаю заниматься анализом этих редких письменных свидетельств, которые чрезвычайно важны для воссоздания объективной исторической реальности нашего богатого прошлого.

1. Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Vaticani Latini (Vat. lat. 541, f. 67-68 R). См. также: BAV, Vat. lat. 1319, f. 96□, Vat. lat. 544, f. 183-184R
2. Prosper Tiro. Epitoma de Chronicon, 1367, p. 482.
3. Жұмағұлов Қ.Т. Акбоз атты Аттила суреті Римдегі Ватикан музейі қорынан табылды. Егемен Қазақстан, 29 қазан 2014 ж. №211. Б.11.
4. Byzantinische Diplomaten und Östliche Barbaren. Aus den excerpta de legationibus des Konstantinos Porphyrogenetos ausgewählte Abschnitte des Priskos und Menander Protektor. - Verlag Styria, Graz, Wien, Köln, 1955; Sozomenus Kirchengeschichte von Joseph Bidez. - Berlin, 1960.

М. Елеуов, Қ. Арынов, С. Есенов

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҮТІРТӨБЕ ҚАЛАСЫНДА 2015 ЖЫЛЫ ЖҮРГІЗІЛГЕН ЗЕРТТЕУЛЕР

Ортағасырлық Үтіртөбе қаласы Оңтүстік Қазақстан облысының Мақтарал ауданындағы Ж. Рахымов ауылдық округінде, Үтірлі ауылынан 12 шақырым солтүстік-шығыста, Сырдария өзенінің сол жағасынан 2 км жердегі, Сорөзектің сол жағасында орналасқан. Географиялық координаттары: 50°10'10.797; 66°25'06.825.809; теңіз деңгейінен биіктігі 250 м.

Үтіртөбе қаласы жайлы алғашқы мәлімет М.С.Мерциевтің 1965 жылы жарыққа шыққан «К вопросу о генезисе оседлых поселений (на материалах городище Актобе 1)» атты мақаласында берілген. Автор қауыншы мәдениетінің таралу аймағында орналасқан ортағасырлық қалалар мен олардың мекендердің қатарында Асықатаның солтүстік-шығысында орналасқан Отурултөбе (Үтіртөбе – авт.) қаласын көрсеткен [1, 66-80 бб.]. 1971 жылы Өзбек КСР Археология институтының директоры Ф.Буряков басқарған Шаш-Илак тобы Мақтарал ауданының орталығы Жетісай (бұрынғы Сырдария) ауылынан солтүстік-шығыста 30 шақырым жерде, Сырдария өзенінің сол жағасындағы Үтірлі жағасында орналасқан Үтірлітөбе (Үтіртөбе – авт.) қаласының тарихи-топографиялық құрылымын зерттеп, оның әр түрлі бөліктерінде қазба жүргізген [2, 523-524 бб.]. 2004 жылы «Сырдария» университетінің археологиялық экспедициясы (жетекшісі М. Қасенов) Шардара су айырығына шайып жатқан ортағасырлық Үтіртөбе қаласында зерттеу жұмыстарын жүргізген [3, 4-5 бб.]. 2009-2014 жылдары Тұран археологиялық экспедициясы (жетекшісі М. Елеуов) мен Жетісай университетінің (жетекшісі С. Апашева) бірлескен зерттеу тобы ортағасырлық Үтіртөбе қаласының тарихи-топографиялық құрылымын зерттеп, жобасын түсіріп және шахристанның солтүстік бөлігінде 2004 жылы жүргізілген бірінші қазба жұмыстарының жанындағы ең биік шерінен, жағасын су шайып жатқан тік жарқабақтың жиегінде қазба жұмыстарын жүргізген. [4, 17-28 бб.]. 2014 жылы археологиялық қазба жұмыстары негізінен 2009 жылы жүргізілген қазба жұмыстарынан ары жалғастырылған [5, 34-37 бб.]. Осы цитадельдің солтүстік-батыс бөлігінде тұрғын үйлер ашылған. Олардан шығыс бағытына қарай жалғасты. Археологиялық қазба жұмыстары барысында 2 кесік, 3 бөлім орындары белгіленіп, үш тұрғын үй бөлмелері ашылған.

М.Елеуовтың жетекшілігімен Тұран археологиялық экспедициясы мен Жетісай университетінің жанында жасасқан келісім шарты негізінде 2015 жылы ортағасырлық Үтіртөбе қаласының тарихи-топографиясы зерттеліп, оның инструменталды жобасы түсірілді және шахристанда қазба жүргізілді. Ортағасырлық қаланың жобасын түсіру барысында оның тарихи-топографиялық құрылымының негізінан орталық бөлігі мен шаруашылық аймағының және қалала зиратының көлемдері анықталды (суреттер). Шаруашылық аймағындағы зерттеу жұмыстары ортағасырлық қаланы солтүстік-шығыс, шығыс және оңтүстік-шығыс жақтарынан қоршап жатқан Сорөзектің оң жағасында жүргізілді. Жүргізілген археологиялық барлаудың барысында шахристанның оңтүстік-шығыс